

IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMO MATERIALUSIS PAGRINDAS: TEORIJA IR PRAKTIKA

Audrius Juozapavičius

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros lektorius
socialinių mokslų daktaras, LL.M.
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-00117 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 67
El. paštas: <audriusjuo@gmail.com>

Straipsnyje mėginama atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialųjį pagrindą, t. y. kokios informacijos pagrindu yra (privalo būti) pradedamas ikiteisminis tyrimas. Atsiremiant į konstitucinę jurisprudenciją ir pamatines doktrinos nuostatas, kritikuojamas įsivyravęs restriktyvus ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialiojo pagrindo aiškinimas ir „patikrinamųjų“ veiksmų doktrina bei praktika, taip pat nepamatuotas ultima ratio argumento naudojimas, sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

Subject of this article is to define the concept of material ground for opening (beginning) a pre-trial investigation, i. e. what information should be the basis for opening a pre-trial investigation. Relying on constitutional jurisprudence and basic doctrine positions, the author criticises prevalent concept of a restrictive interpretation of material ground for opening a pre-trial investigation and the doctrine of so-called “verification” acts and its practice, as well as the unjustified usage of ultima ratio argument while deciding to open a pre-trial investigation.

Įvadas

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo teisinis reguliavimas yra viena iš temų, kuri sulaukia palyginti daug Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinos dėmesio. Įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui¹ (toliau – BPK), nauja ikiteisminio tyrimo pradėjimo koncepcija² (kaip ir daugelis kitų ikiteisminio tyrimo teisinio reguliavimo naujovių) netruko sulaukti gana aštrios kritikos. Ši kritika, kurią išsakė P. Ancelis³, Ž. Mišeikis⁴, R. Burda⁵, A. Kliunka⁶ ir kai kurie kiti autoriai, iš esmės skirta neva netinkamam ikiteisminio tyrimo pradėjimo formalizavimui ir (ar) „patikrinamųjų“ veiksmų poreikiui (būtinumui). Matyt, atsižvelgdamas į šią kritiką, įstatymų leidėjas ne kartą koregavo BPK 166 straipsnio ir 168 straipsnio nuostatas, reguliuojančias ikiteisminio tyrimo pradėjimą (atsisa-

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341.

² Plačiau žr.: GODA, G.; KUCONIS, P. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, nr. 4.

³ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius, 2007; ANCELIS, P. Procesinių funkcijų esmė ir suderinamumo problemos ikiteisminiame baudžiamajame procese. Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 105–134.

⁴ MIŠEIKIS, Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 46–53.

⁵ BURDA, R. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 149–156.

⁶ KLIUNKA, A.; BURDA, R. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76(68), p. 5–12.

kymą jį pradėti)⁷. Tačiau įdėmiau paanalizavus minėtų autorių įžvalgas, galima pastebėti, kad išsakyta kritika yra gana paviršutiniška. Į tai, kad ji remiasi klaidingu išteisinio tyrimo pradžios momento supratimu ir neturi iš esmės jokie racionalaus pagrindimo (kodėl būtinas formalus sprendimas pradėti išteisinį tyrimą, kodėl „patikrinamųjų“ veiksmų negalima atlikti kaip įprastų proceso veiksmų pradėjus išteisinį tyrimą ir t. t.), jau yra atkreipęs dėmesį ir išsamiai pagrindęs P. Kuconis⁸. Tačiau ji turi ir dar vieną – esminį – trūkumą. Mėgindami pateisinti savo poziciją, autoriai remiasi sovietmečiu vyravusia mintimi apie būtinumą įtvirtinti išteisinio tyrimo pradėjimo stadiją, turinčią savo tikslus, uždavinius ir pan., taip pat naudoja žmogaus teisių (laisvių) apsaugos, ekonomiško, kvalifikacijos (profesionalumo) ir kai kuriuos kitus argumentus, tačiau taip ir neatsakydami į pirminį ir esminį klausimą – kokia informacija remiantis yra pradedamas (privalo būti pradėtas) išteisminis tyrimas, kitaip tariant, kas yra išteisinio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas. Manytina, kad didžioji dalis kritikos būtų kitokia arba jos apskritai nebūtų, jeigu būtų pasigilinta ir į šį klausimą.

Pasirinkta tema ne mažiau aktuali ir praktiniu atžvilgiu. Tiek išteisinio tyrimo įstaigoms (pareigūnams) ir prokurorams, sprendžiantiems dėl išteisinio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo, tiek teismams, nagrinėjantiems proceso dalyvių skundus dėl atsisakymo pradėti išteisinį tyrimą, tiek asmenims, inicijuojantiems išteisminius tyrimus, ir jiems padedantiems teisininkams tikrai ne kiekvieną kartą aišku, pradėti išteisinį tyrimą ar ne, tenkinti proceso dalyvio skundą ar ne, kokius duomenis reikia nurodyti skunde (pareiškime, pranešime), kad išteisminis tyrimas būtų pradėtas, reikia nurodytas nusikalstamos veikos faktines aplinkybes pagrįsti įrodymais ar ne, jeigu taip, kokie reikalavimai keliami įrodymams, jų vertinimui ir kt. Paanalizavus teisinę praktiką, deja, aiškumo šiais klausimais nepadaugėja: dažnai neaišku, kodėl vienu atveju išteisminis tyrimas pradedamas, o analogišku ar iš esmės panašiu atveju – ne; kodėl vienu atveju teisėsaugos institucijoms pakanka nerišlios informacijos apie galimai daromas nusikalstamas veikas, kitu atveju – nepakanka konkrečiai nurodytų nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių ir jas pagrindžiančių įrodymų ir pan.

Šios priežastys lėmė siekį nuodugniau pažvelgti į išteisinio tyrimo pradėjimo materialųjį pagrindą. Naudojant įprastus teisės tyrimo metodus, analizuojant viešai prieinamus teismų sprendimus (nutartis), šiame straipsnyje mėginama atskleisti išteisinio tyrimo pradėjimo materialiojo pagrindo sampratą, identifikuoti su ja susijusius teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos probleminius aspektus ir pasiūlyti jų sprendimo būdus.

1. Išteisinio tyrimo pradėjimo materialiojo pagrindo teoriniai aspektai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje ne kartą konstatuota, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja, jog privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių; valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl, vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesus, valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių⁹.

⁷ Išsamiai apie teisinio reguliavimo šioje srityje pokyčius – žr.: KUCONIS, P. Išteisinio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo jį pradėti teisinio reguliavimo probleminiai aspektai. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys [vyr. moks. red. G. Švedas]. Vilnius, 2012, p. 454–481.

⁸ Ten pat.

⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d., 2010 m. gegužės 28 d., 2012 m. birželio 4 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai.

Retrospektyviu (represyviu) požiūriu šios konstitucinės priedermės įgyvendinimą pirmiausiai užtikrina *legalumo* principas. Šis principas taip pat yra laikomas principo nėra baumės be įstatymo (lot. *nulla poena sine lege*) procesine išraiška¹⁰. Legalumo principas, dar kitaip teisės literatūroje vadinamas tyrimo (persekiavimo) ir kaltinimo privalomumo principu, viena vertus, reikalauja pradėti (atlikti) ikiteisminį tyrimą, kai yra pagrindas įtarti, jog padaryta nusikalstama veika, kita vertus, pareikšti kaltinimą, kai atlikus tyrimą pakankamas įtarimas išlieka (pasitvirtina)¹¹. BPK šis principas turi konkrečią norminę išraišką: prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika (BPK 2 str.).

Pažymėtina, kad su legalumo principu glaudžiai susijęs kitas teisės literatūroje išskiriamas principas – *oficialumo* principas, pagal kurį tik valstybė tiria nusikalstamas veikas ir tai daro *ex officio*¹². Šios nuostatos pagrindas – iš baudžiamosios teisės bendrosios prevencijos tikslo kylantis interesas, kad nusikalstamos veikos neliktų netiriamos (nenagrinėjamos). Nors šis principas turi išimčių¹³, istoriškai žvelgiant jis turi labai didelę reikšmę, nes jo įtvirtinimas reiškė baudžiamųjų teisinių gėrių apsaugos perkėlimą iš „privatų rankų“, kai kiekvienas buvo paliktas ginti savo interesus privačiai, į valstybinį lygį, kai, neatsižvelgiant į tai, kad padaryta nusikalstama veika tik prieš vieną visuomenės narį, visa visuomenė (valstybė) į tai įsikiša, reaguoja. Taigi, skirtingai negu civiliniame procese, kuriam galioja dispozityvumo principas, teisėsaugos institucijos negali „disponuoti“ įvykusi deliktu ir iš jo kylančiais padariniais – bausme. Tai, be kita ko, reiškia, kad valstybė turi ne tik teisę, bet ir pareigą tirti (nagrinėti) nusikalstamas veikas. Pastaruoju aspektu oficialumo principas gana aiškiai susipynęs su legalumo principu.

Šių konstitucinių nuostatų ir principų, kurie įpareigoja teisėsaugos institucijas tirti (nagrinėti) nusikalstamas veikas, kontekste kyla klausimas, o kada, kokios informacijos pagrindu ši pareiga („aktyvinti“ baudžiamąjį procesą) atsiranda. Tai išsiaiškinti svarbu ne tik dėl to, kad, kaip minėta, kiekvienas asmuo ir visa visuomenė turi teisėtą interesą būti apsaugotiems nuo nusikalstamų kėsinių ir teisėtą lūkestį, kad teisėsaugos institucijos imsis efektyviai tirti padarytas nusikalstamas veikas, siekdamos tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, bet ir dėl to, kad valstybė (teisėsaugos institucijos) turi baudžiamojo persekiavimo monopolį, ir, tinkamai neapibrėžus ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindų, šia monopoline teise gali būti piktnaudžiaujama, taip pažeidžiant vieno ar kito susijusio asmens arba visos visuomenės interesus.

Formalusis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas BPK apibrėžtas *pozityviai* ir gana aiškiai – tai informacijos (apie nusikalstamą veiką) gavimo būdai (BPK 166 str. 1 d. 1 p., 2 p.), kurie teorijoje dar kartais įvardijami kaip vados. Nors šis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas taip pat turi probleminių aspektų¹⁴, dėl darbo apimties jis plačiau neanalizuojamas.

¹⁰ KÜHNE, H. *Strafprozessrecht*. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts. 9. Aufl. Heidelber, 2015, S. 210.

¹¹ ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht*. Ein Studienbuch. 28. Aufl. München, 2014, S. 76.

¹² KÜHNE, H. *Strafprozessrecht* <...>, s. 205; ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht* <...>, S. 71.

¹³ Plačiau apie šį principą ir jo išimtis žr.: GODA, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikalstamų kvalifikavimo problematikai, rinkinys [vyr. moks. red. G. Švedas]. Vilnius, 2011, p. 369–394.

¹⁴ Pavyzdžiui, ar turi pareigą prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas reaguoti į ne tarnybos metu, pavyzdžiui, privataus pokalbio metu sužinotą informaciją apie padarytą nusikalstamą veiką. Į šį klausimą nei teisinis reguliavimas, nei doktrina aiškaus atsakymo nepateikia. Plg. žr. KÜHNE, H. *Strafprozessrecht*. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts. 9. Aufl. Heidelber, 2015, s. 216; ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht*. Ein Studienbuch. 28. Aufl. München, 2014, S. 312.

Materialusis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas BPK nėra taip aiškiai apibrėžtas. BPK 2 straipsnyje nurodomi paaiškėję *nusikalstamos veikos požymiai*. Teisės normos, reguliuojančios ikiteisminio tyrimo pradžią, nurodo vėlgi nustatytus *nusikalstamos veikos požymius* (BPK 166 str. 1 d. 2 p.) arba tiesiog skundą, pareiškimą ar pranešimą *apie nusikalstamą veiką* (BPK 166 str. 1 d. 1 p.). Iš šių nuostatų, mėginančių *pozityviai* apibrėžti ikiteisminio tyrimo materialųjį pagrindą, galima išvelgti, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas tada, kai subjektui, turinčiam teisę (pareigą) pradėti ikiteisminį tyrimą, susiformuoja įtarimas, kad padaryta nusikalstama veika. Doktrinoje tai vadinama *pradiniu įtarimu*¹⁵. Tačiau kuo remiantis šis (pradinis) įtarimas formuojasi, t. y. kas turi būti nurodoma skunde apie nusikalstamą veiką, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas, arba kokiu pagrindu pareigūnai nustato nusikalstamos veikos požymius, įstatyme nenurodoma. Pažymėtina, kad nusikalstamos veikos požymiai (jų konstatavimas, „paaiškėjimas“) yra kvalifikavimo rezultatas. Kokia informacija apie faktines (realaus gyvenimo) aplinkybes šis kvalifikavimas remiasi, – įstatyme nenurodoma.

Kiek konkrečiau materialusis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas BPK apibrėžtas *negatyviai*, nurodant, kada ikiteisminis tyrimas nepradedamas (atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą) – kai skunde, pareiškime ar pranešime¹⁶ nurodyti *duomenys apie nusikalstamą veiką* yra akivaizdžiai neteisingi arba yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės (BPK 168 str. 1 d.). Tačiau šis konkretumas nesuteikia visiško aiškumo, nes čia pat kyla kitas klausimas, o kas gi tie *duomenys* apie nusikalstamą veiką.

Mėginant atsakyti į šį klausimą, pirmiausiai reikėtų pažymėti, kad ši sąvoka BPK atsirado tik 2010-10-01¹⁷, iki tol BPK 168 straipsnio 1 dalyje buvo vartota kita sąvoka – *faktai* apie padarytą nusikalstamą veiką. Kodėl įstatymų leidėjas pakeitė sąvokas (iš faktų į duomenis), nėra iki galo aišku. Aiškinamajame rašte dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 166, 168, 171, 176 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto ir Baudžiamojo kodekso 235 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto¹⁸ (toliau – Aiškinamasis raštas) šis klausimas tiesiogiai neaptartas, jame tik mėginama pagrįsti „patikrinamųjų“ veiksmų būtinumą, motyvuojant tuo, kad dažnai skunde „*nėra pakankamai informacijos*, iš kurios būtų galima daryti preliminarią išvadą, kad yra pagrindas atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus“. Tačiau kaip šis argumentas (informacijos stygius) pagrindžia minėtą sąvokų transformaciją, neaišku, juo labiau kad nei įstatyme, nei Aiškinamajame rašte nėra atskleistas *duomenų* apie nusikalstamą veiką turinys.

Nepaisant pasikeitusių sąvokų BPK, teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, kai vartojama faktų apie nusikalstamas veikas sąvoka¹⁹. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintose 2008-08-11 įsakymu (2016-07-07 aktuali redakcija)²⁰ (toliau – Rekomendacijos), vartojamos tokios sąvokos, kaip antai *duomenys*, fak-

¹⁵ ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht* <...>, S. 314.

¹⁶ Kadangi nėra jokio procesinę teisinę reikšmę turinčio skirtumo tarp BPK 166 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytų dokumentų pavadinimų, vietoje jų toliau tekste paprastumo dėlei bus vartojama tik viena sąvoka – skundas.

¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. rugšėjo 21 d. Nr. XI-1014 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.72A530A7A725>>.

¹⁸ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 166, 168, 171, 176 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto ir Baudžiamojo kodekso 235 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.372715?jfwid=ji9gt276f>>.

¹⁹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugšėjo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-300-350/2016; Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. rugpjūčio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-654-318/2013.

²⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos 2008-08-11 įsakymu (2016-07-07 aktuali redakcija) [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a7e82cc0444211e6bd3bfec575ccac4>>.

tai ir faktinės aplinkybės (3.4, 3.5, 7, 24, 35 ir kt. punktai). Doktrinoje ikiteisminio tyrimo pagrindas materialiuoju aspektu įvardijamas kaip *tikėtinios informacijos* apie galimai padarytą nusikalstamą veiką buvimas²¹.

Kaip matyti, įvardijant ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindą, vartojamos tokios sąvokos: faktai, faktinės aplinkybės, duomenys, informacija. Žvelgiant į šią sąvokų įvairovę ir darant prielaidą, kad jos nėra tapačios (skirtingų sąvokų, reiškiančių tą patį, vartojimas būtų nepateisinamas *de constitutione lata*), kyla klausimas, į kurią gi iš jų atsiremti, apibrėžiant ikiteisminio tyrimo materialųjį pagrindą.

Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės doktrina, ypač mokymai apie nusikalstamų veikų kvalifikavimą ir įrodymus, leidžia išskirti tris savarankiškas teises kategorijas: (1) nusikalstamos veikos požymius, (2) nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir (3) duomenis (įrodymus)²². Nusikalstamos veikos (sudėties) *požymiai* – tai baudžiamajame įstatyme nustatyti teisiniai požymiai, kuriais apibrėžiama nusikalstamos veikos sudėtis. Nusikalstamos veikos *faktinės aplinkybės* yra nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai, kitos svarbios aplinkybės. Tai mus supančioje realybėje, tikrovėje konkrečiomis aplinkybėmis pasireiškęs veikimas ar neveikimas, arba Konstitucinio Teismo terminija – tikrovės faktai²³. *Duomenys (įrodymai)* – tai, kas patvirtina ar paneigia vieną ar kitą nusikalstamos veikos faktinę aplinkybę, kitą faktinę aplinkybę, reikšmingą baudžiamajam įstatymui tinkamai pritaikyti²⁴. Šių teisinių kategorijų santykis: įrodymų²⁵ pagrindu nustatomos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės; remiantis nusikalstamos veikos faktinėmis aplinkybėmis nustatomi nusikalstamos veikos teisiniai požymiai (galiausiai, veika teisiškai įvertinama – kvalifikuojama – kaip konkreti nusikalstamos veikos sudėtis).

Grįžtant prie BPK 168 straipsnio 1 dalies sąvokos *duomenys apie nusikalstamą veiką*, logiškai kyla klausimas, į kurią iš šių trijų kategorijų ji patenka. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą ir vyraujančią doktriną duomenys baudžiamajame procese įprastai siejami (tapatinami) su įrodymais. Tačiau gana akivaizdu, kad *duomenys* apie nusikalstamą veiką nereiškia *įrodymų*. *Pirma*, reikia pripažinti, kad ta pati sąvoka negali reikšti dviejų savo turiniu esmingai skirtingų teisinių kategorijų, todėl sąvoka „duomenys apie nusikalstamą veiką“ negali reikšti ir nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių ir įrodymų²⁶. *Antra*, skunde nenurodytus nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių, įrodymų, kurie galėtų patvirtinti ar paneigti (nenurodytas) nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, pateikimas būtų beprasmiškas. Be to, jeigu šiuo atveju duomenys reikštų įrodymus, įstatymų leidėjas vargu ar būtų pasirinkęs tokią „nejprastą“ formuluotę – „įrodymai apie nusikalstamą veiką“. Taip pat akivaizdu, kad *duomenys* apie nusikalstamą veiką nereiškia ir *nusikalstamos veikos požymių* – jeigu skunde bus nurodyti tik nusikalstamos veikos požymiai (pavyzdžiui, BK specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje nustatyti

²¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. 2-oji patais. ir papild. laida. Moksl. red. ir sud. G. Goda. Vilnius, 2011, p. 288.

²² APANAČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikalstamų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980; ABRAMAČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. Antras papild. leid. [sudarytojas – V. Pavilonis]. 2001, Vilnius, p. 21–38; EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 9. Aufl. München, 2015; GRÜN WALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993 ir kt.

²³ Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas.

²⁴ Tai, be abejo, nėra duomenų (įrodymų) išsamus apibrėžimas. Šio mokslinio straipsnio kontekste akcentuojamas tik įrodymų paskirties aspektas, atsiribojant tiek nuo formalių reikalavimų įrodymams (leistinumas), tiek nuo materialių (patikimumas).

²⁵ Paprastumo dėlei toliau tekste vietoje „duomenų (įrodymų)“ bus vartojama įrodymų sąvoka. Juo labiau kad iki šiol kyla abejonių, ar baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi rimtą (procesinę teisinę reikšmę turintį) tokio įrodymų sampratos dualumo pateisinimą.

²⁶ Palyginti žr. BPK 412 str. 2 d., pagal kurią privataus kaltinimo skunde (pareiškime) turi būti nurodyta, be kita ko, (1) nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos esminės aplinkybės, t. y. nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės; (2) duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškime išdėstytas aplinkybes, t. y. įrodymai.

teisiniai požymiai), bet nenurodytos jokios faktinės aplinkybės, kurių pagrindu subjektas galėtų preliminariai kvalifikuoti veiką, toks skundas būtų „tuščias“. Taigi darytina išvada, kad BPK 168 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka *duomenys apie nusikalstamą veiką* reiškia *nusikalstamos veikos faktines aplinkybes*.

Teismų praktikoje ir Rekomendacijose vartojama sąvoka *faktai* apie nusikalstamą veiką²⁷. Faktų sąvokos vartojimas šiuo atveju, manytina, nėra klaidingas. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad faktams įprastai priskiriamas tikrumo požymis²⁸, būtų tiksliau vartoti faktinių aplinkybių, kurios tyrimo metu tiriamos ir remiantis įrodymais pasitvirtina arba ne, sąvoką. Sąvoka *informacija* yra labai talpi, vis dėlto įprastai vartojama kaip duomenų sinonimas. Todėl, siekiant išvengti dviprasmybės (neva *informacija* reiškia *įrodymus*), lygiai kaip dėl *duomenų apie nusikalstamą veiką*, vietoje sąvokos *informacija apie nusikalstamą veiką*, manytina, geriau vartoti sąvoką *nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės*²⁹.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, darytina tarpinė išvada, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo būtinas ir pakankamas materialusis pagrindas yra faktinėmis aplinkybėmis pagrįstas įtarimas, kad yra padaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymių (pradinis įtarimas).

Pradinio įtarimo formavimasis implikuoja gautos informacijos (sužinotų nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių) vertinimą, kurio rezultatas – pradinis įtarimas egzistuoja ar ne. Pažymėtina, kad šis vertinimas nėra įrodymų vertinimas(!), nes vertinamos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės, o ne įrodymai, jas patvirtinantys ar paneigiantys. Tačiau šis vertinimas yra labai panašus į įrodymų vertinimo procesą. Nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių vertinami du pagrindiniai aspektai: 1) kokybinis, t. y. ar faktinės aplinkybės yra tikėtinos (faktinių aplinkybių tikėtinumas); ir 2) kiekybinis, t. y. ar pakanka faktinių aplinkybių pradiniam įtarimui (faktinių aplinkybių pakankamumas).

Sužinojus apie nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, neišvengiamai kyla klausimas, ar tos aplinkybės yra tikros, ar tai, kas, pavyzdžiui, nurodyta skunde, išties įvyko, įvyko būtent taip kaip nurodyta ir pan., taigi kyla jų tikrumo klausimas. Tačiau tai, egzistavo ar ne faktinė aplinkybė, yra išvada, kurią subjektas gali padaryti surinkęs ir tinkamai įvertinęs įrodymus. To, sprendžiant, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, nedaroma³⁰. Todėl sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo vertinamas tik nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių *tikėtumas*.

Teoriškai tikėtumas gali būti laipsniuojamas (mažas, didelis, labai didelis, kt.). Tačiau išankstinis nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikėtumo lygio nustatymas, racionalus patikrinimas yra labai ribotas. Ar tas, kas pranešė apie įvykį, tiksliai matė ar kitaip adekvačiai suprato, ar kalbiniu požiūriu tinkamai perteikė, ar apskritai jis yra patikimas – visa tai priklauso nuo daugybės (iš esmės – neriboto skaičiaus) aplinkybių, kurias patikrinti, neatlikus proceso veiksmų, paprastai tiesiog neįmanoma. Sprendžiant šį klausimą, doktrinoje mėginama atsiremti į įvairius įtarimo lygmenis: paprastas įtarimas (vok. *einfacher, bloßer Verdacht*), pakankamas (vok. *hinreichender Verdacht*), labai aukštas (vok. *dringender Verdacht*), tačiau vėlgi dėl tų pačių priežasčių (racionalaus patikrinimo ribotumo)

²⁷ Rekomendacijose, kalbant apie duomenis apie nusikalstamą veiką, vartojama faktų apie nusikalstamą veiką sąvoka, o kalbant apie duomenų patikslinimą (BPK 168 str. 1 d. antras sakinyss), veikos faktinės aplinkybės. Koks tokio išskyrimo pagrindimas – neaišku.

²⁸ Terminų žodynas [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Faktas>>.

²⁹ Rekomendacijose yra lyg atskiriama sąvoka „informacija apie galimą nusikalstamą veiką“ (3.1 p.) ir „duomenys apie nusikalstamą veiką (faktines veikos aplinkybes)“ (36, 80, 81 ir kt.). Tačiau koks tokio atskyrimo pagrindas, neaišku. Kuo skiriasi, pavyzdžiui, duomenų apie faktines veikos aplinkybes nepakankamumas, dėl ko reikia atlikti patikslinamuosius veiksmus (pvz., 81 p.) ir informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką nepakankamas informatyvumas, kad būtų galima nedelsiant priimti procesinį sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą (3.1 p.), neaišku – sunku įsivaizduoti, kokia čia skirtinga faktinė situacija turima omeny.

³⁰ Apie „įrodinėjimą“ sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo – toliau tekste.

pripažįstant, kad toks laipsniavimas turi mažai naudoti³¹. Vis dėlto doktrinoje pažymima, kad pradinis įtarimas remiasi faktinėmis aplinkybėmis ir, skirtingai negu, pavyzdžiui, labai didelio įtarimo atžvilgiu, pradinio įtarimo atžvilgiu nekeliamas reikalavimas pagrįsti šias faktines aplinkybes įrodymais³².

Atsakymą dėl nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikėtumo laipsnio suponuoja BPK 168 straipsnio 1 dalies pirmo sakinio formuluotė, pagal kurią atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką (t. y. nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės) yra *akivaizdžiai neteisingi*. Nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių akivaizdus neteisingumas reiškia, kad ir neatlikus jokio tyrimo (jokių proceso veikslių), kuriuo būtų patikrintas faktinių aplinkybių tikrumas, iš paties skundo teksto yra visiškai aišku, kad nurodomos faktinės aplinkybės yra neteisingos (netikros, neegzistuojančios)³³. Tokia formuluotė (samprata) suponuoja, kad jeigu neatmestina bent kiek protinga galimybė (tikimybė), kad nurodyta faktinė aplinkybė egzistuoja, nėra pagrindo jos vertinti kaip akivaizdžiai neteisingos. Todėl darytina išvada, kad *de lege lata* sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo (ikiteisminiam tyrimui pradėti) užtenka nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių *minimalaus tikėtumo*.

Faktines aplinkybes vertinant kiekybiniu (*pakankamumo*) aspektu, visų pirma kyla klausimas, ar subjektui, sprendžiančiam dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, turi būti žinoma visa (pilna) faktinė sudėtis, t. y. visos faktinės aplinkybės, apibūdinančios visus sudėties teisinius požymius (būtinus veikai kvalifikuoti pagal atitinkamą BK straipsnį), ar vis dėlto nebūtinai, t. y. užtenka faktinių aplinkybių, apibūdinančių dalį nusikalstamos veikos požymių. Be didesnės analizės gana akivaizdu, kad sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo nebūtina žinoti (turėti informaciją) apie visą faktinę sudėtį. *Pirma*, to nereikalauja baudžiamojo proceso įstatymas. Baudžiamojo proceso tikslas (ir ikiteisminio tyrimo objektas) yra atskleisti nusikalstamą veiką. Jeigu sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo būtų reikalaujama visos faktinės sudėties, šis baudžiamojo proceso tikslas netektų prasmės, nes visas procesas iš esmės apsiribotų tik žinomų faktinių aplinkybių patikrinimu. *Antra*, toks reikalavimas yra gyvenimiškai nerealus. Nusikalstamų veikų darymas paprastai pasižymi didesnio ar mažesnio lygmens slaptumu. Asmuo, pateikdamas skundą, arba pareigūnas, sužinojęs faktines aplinkybes vykdydamas pareigas, dažniausiai disponuoja ribota informacija apie padarytą nusikalstamą veiką. Niekada negalima atmesti tikimybės, kad ši (ribota) informacija yra tik „ledkalnio viršūnė“, indikuojanti galbūt apie sunkius deliktus. Šiame kontekste pažymėtina, kad tinkamai ir laiku nesureagavus į paaiškėjusias nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, t. y. nepagrįstai (neteiseti) nepradėjus ikiteisminio tyrimo, gali atsirasti ir didelė žala, dėl to pareigūnui gali kilti atsakomybė, pavyzdžiui, už tarnybos pareigų neatlikimą (BK 229 str.). Taigi, sprendžiant, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, pakanka faktinių aplinkybių, apibūdinančių dalį nusikalstamos veikos požymių.

Aiškinamajame rašte nurodoma, kad „pagrindas ikiteisminiam tyrimui – tai pakankamas kiekis informacijos, kad galbūt padaryta veika, turinti Baudžiamajame kodekse nustatytų požymių“. Tačiau tiek Aiškinamasis raštas, tiek doktrina³⁴, kuria, matyt, rėmėsi įstatymų leidėjas, neatskleidžia, o kas

³¹ KÜHNE, H. *Strafprozessrecht* <...>, S. 222 ir toliau.

³² KÜHNE, H. *Strafprozessrecht* <...>, S. 226; ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht* <...>, S. 314. Plg. žr.: BPK 121 str. 2 d. nuostatą („yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką“).

³³ Plg. žr.: Rekomendacijų 46 p., Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. rugpjūčio 2 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 1S-654-318/2013.

³⁴ Ž. Mišeikis, siekdamas pagrįsti, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra atskira stadija, nurodo, kad šios stadijos tikslas – „nustatyti, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą <...>“. Tačiau kas tas „teisinis pagrindas pradėti“ – neanalizuoja ir nepaaiškina. Pačią stadiją įvardija kaip tą, kurioje teisės saugos subjektai, nustatę, kad yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, dėl to priima atitinkamą sprendimą. Vėlgį ką jie turi nustatyti (kas tas „pagrindas“) – nenurodo [MIŠEIKIS, Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 48, 50].

gi yra tas *pakankamas* kiekis informacijos³⁵ ir kodėl pareigūnas turėtų disponuoti kokia nors „kritine mase“ informacijos, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tokia pozicija paneigiama tiek jau minėtais argumentais, tiek teisiniu reguliavimu. Atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą ne tik dėl duomenų apie nusikalstamą veiką (nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių) akivaizdaus neteisingumo, bet, kaip minėta, ir tuo pagrindu, kai yra aiškios BPK 3 straipsnio aplinkybės. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta aplinkybė – nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Ši aplinkybė konstatuojama, atitinkamai – atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, kai be jokio tyrimo iš turimos informacijos apie nusikalstamą veiką (nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių) aišku, kad apskritai nepadaryta veika, apie kurią buvo pateikta informacija kaip apie nusikalstamą, arba padaryta veika neatitinka jokios baudžiamojo įstatymo numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties³⁶. Taigi, lygiai kaip ir dėl faktinių aplinkybių tikėtinumo, jeigu nėra žinoma viena ar kita faktinė aplinkybė, būtina preliminariai kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą (pagal vieną ar kitą BK straipsnį), tačiau neatmestina bent kiek protinga galimybė (tikimybė), kad tokia faktinė aplinkybė gali egzistuoti, nėra pagrindo konstatuoti, kad aiškiai nėra nusikalstamos veikos sudėties. Todėl *de lege lata* teisėsaugos institucijas turėtų dominti *minimalus kiekis* informacijos apie nusikalstamą veiką (nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių), kurią, pradėjus ikiteisminį tyrimą, jos turėtų tikrinti ir spręsti dėl tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų³⁷.

Faktinių aplinkybių pakankamumo kontekste būtina atkreipti dėmesį į esamą teisinę problemą, susijusią su Kriminalinės žvalgybos įstatymu³⁸ (toliau – KŽĮ). Doktrina šį įstatymą jau seniai ir taikliai kritikuoja, tačiau įstatymų leidėjas į šią kritiką nelinkęs atsižvelgti. Tiek kiek susiję su analizuojama tema, lyginant su Operatyvinės veiklos įstatymu³⁹ (toliau – OVĮ), kriminalinės žvalgybos tyrimo pagrindas iš esmės liko nepakitęs – sistemiškai aiškinant KŽĮ 8 straipsnio 1 dalies 1 punktą ir 3 dalį, galima teigti, kad kriminalinė žvalgyba atliekama, kai turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą tam tikro sunkumo nusikaltimą, tačiau nusikalstamos veikos požymiai nėra paaiškėję (iš esmės analogiškai – OVĮ 9 straipsnio 1 punktas). Toks reglamentavimas atrodo kaip nelogiška lingvistinė ekvilibristika – neįmanoma turėti informacijos apie nusikalstamą veiką, neaišku, apie kokią nusikalstamą veiką. Tais atvejais, kai turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą bet kokią nusikalstamą veiką, privalo būti pradėtas ikiteisminis tyrimas ir atliekami proceso veiksmai, kurie sudaro lygiai tokias pat veiksmingas (ir dar veiksmingesnes) galimybes atskleisti nusikalstamą veiką⁴⁰.

³⁵ Pažymėtina, kad iš Aiškinamojo rašto sudėtinga suprasti, kaip jo rengėjai supranta šiame kontekste vartojamą sąvoką „informacija“ – ar kaip nusikalstamos veikos faktines aplinkybes („informacija apie nusikalstamą veiką“), ar kaip įrodymus, kurie patvirtina nusikalstamos veikos faktines aplinkybes. Pateikdamas ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo sampratą, įstatymų leidėjas toliau teigia: „Todėl reikalinga gauti papildomą informaciją ar atlikti tam tikrus veiksmus, kad būtų galima *įsitikinti*, ar yra nusikalstamos veikos požymių.“ Tokia argumentacija leidžia manyti, kad įstatymų leidėjas informacijos sąvoką supranta labiau kaip įrodymus, kuriais remdamasis pareigūnas *įsitikina* sužinotų faktinių aplinkybių tikrumu, ir (ar) įrodymus, gautus „patikrinamaisiais“ proceso veiksmais, kuriais nustato „trūkstamas“ faktines aplinkybes. Tokiai sampratai nepritartina (žr. toliau tekste).

³⁶ Plg. žr. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė* <...>, p. 306; Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalgos išvadų 2 p. *Teismų praktika*, nr. 33, p. 403–448.

³⁷ Dėl to Rekomendacijų 47 punkto nuostata, nustatanti atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą tada, kai „pareiškėjo skunde, pareiškime ar pranešime <...> nurodyta veika neatitinka visų būtinų konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymių“, reikia manyti, neatitinka įstatymo.

³⁸ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI-2234 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B8E4F16C815/hxVVzGWbGr>>.

³⁹ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas, 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-965 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.AAC3F61596EE/TAIS_421822>.

⁴⁰ Plg. žr.: GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 80; MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas Lietuvos Respublikos Konstitucijos kontekste. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmis: patirtis ir iššūkiai*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2012, p. 183, 186.

Siekiant išsamiai atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialųjį pagrindą, be abejojimo, neišvengiamai analizuotinas ir BPK 168 straipsnio 1 dalies antras sakinys, kuriame nustatomi patikslinamieji veiksmai. Ir pirmiausiai į šią nuostatą pažvelgtina istoriniu ir teleologiniu aspektais.

2010-06-30 įstatymu buvo siūloma pakeisti BPK 168 straipsnio 1 dalies reguliavimą nustatant, kad: „Jeigu iš skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio nėra galimybės nustatyti nusikalstamos veikos požymius, per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų, šio Kodekso nustatyta tvarka gali būti atlikti procesiniai veiksmai (kursyvas – A. J.), nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis.“⁴¹ Aiškinamame rašte nurodoma, kad „<...> pasitaiko atvejų, kai gautame pranešime nėra pakankamai informacijos, iš kurios būtų galima daryti preliminarią išvadą, kad yra pagrindas atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus. <...> Todėl reikalinga gauti papildomą informaciją ar atlikti tam tikrus veiksmus, kad būtų galima *įsitikinti* (kursyvas – A. J.), ar yra nusikalstamos veikos požymių“⁴². Kaip matyti, įstatymų leidėjas turėjo tikslą suteikti įgaliojimus pareigūnams iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo atlikti proceso veiksmus, kuriais būtų surinkti įrodymai, patvirtinantys žinomų faktinių aplinkybių tikrumą, ir (ar) įrodymai, kuriais remiantis nustatyti „trūkstamas“ faktines aplinkybes, apibūdinančias vieną ar kitą nusikalstamos veikos požymį (ir tokiu būdu surinktą „pakankamai“ informacijos).

Akivaizdu, kad tokia įstatymų leidėjo intencija siekta užkoduoti įrodymų rinkimą (atliekant proceso veiksmus) iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Tokią intenciją turėjo ir doktrina⁴³, kuria, matyt, įstatymų leidėjas rėmėsi. Tačiau ši „patikrinamųjų“ veiksmų doktrina yra visiškai nepagrįsta ir netaikytina.

Visų pirma pažymėtina, kad 2010-06-30 įstatyme numatyta BPK 168 straipsnio 1 dalies redakcija Seime nebuvo patvirtinta, įsikišus Lietuvos Respublikos Prezidentei. Dekrete⁴⁴ tiksliai demaskuojant tikrąjį pakeitimų motyvą ir teisiniu požiūriu visiškai nesuvokiamą norą tokiais veiksmais „pagražinti“ ikiteisminių tyrimų statistiką, nurodoma, kad „toks ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentavimas apsunkena ir formalizuoja baudžiamąjį procesą, sukuria prielaidas žmogaus teisių suvaržymams ir pareigūnų piktnaudžiavimui tarnybine padėtimi bei korupcijai. Įstatyme įtvirtinus galimybę net ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo atlikti bet kokį procesinį tyrimo veiksmą, nereikalaujantį procesinės prievartos, būtų sukurtas teisinis reguliavimas, pagal kurį per pirmąsias dešimt dienų faktiškai būtų atliekami tie patys veiksmai, kokie yra atliekami šiuo metu, tačiau būtų eliminuota net ir šiandien veikiančiame tokių tyrimo veiksmų teisėtumo kontrolė. <...> tokie faktiniai tyrimai nebūtų apskaityti ikiteisminio tyrimo registruose, todėl iškykla reali ikiteisminio tyrimo pareigūnų piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi ar kitokių korupcinio pobūdžio veikų grėsmė, taip pat pagrįsti nuogastavimai, kad tokie proceso veiksmai gali būti naudojami kaip psichologinė poveikio priemonė, sprendžiant asmenų tarpusavio asmeninius turinio ar neturinio pobūdžio nesutarimus. <...> Atsižvelgiant į tai, konstituciškai būtų pateisinamas tik toks teisinis reguliavimas, kuris leistų atlikti tik įstatyme nustatytus *patikslinančio pobūdžio veiksmus* (kursyvas – A. J.)“. Dekrete taip pat buvo pasiūlytas patikslinamųjų veiksmų sąrašas, kuriam

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. birželio 30 d. Nr. XI-975 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.378318?jfwid=-ji9gt251g>>.

⁴² Taip pat žr. išnašą Nr. 35.

⁴³ ANCELIS, P. Procesinių funkcijų esmė ir suderinamumo problemos ikiteisminiame baudžiamajame procese. Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 118.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“, 2010 m. liepos 16 d. Nr. 1K-423 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8D07EFEAB15D>>.

Seimas 2010-09-21 įstatymu, įsigaliojusiu 2010-10-01, galiausiai pritarė. Taigi, nors Aiškinamasis raštas liko nepakitęs, jį reikia aiškinti Dekreto teisinių argumentų ir siūlymo, kuriam pritarė įstatymų leidėjas, kontekste ir juo remtis (teleologiniu aspektu) tik tiek, kiek jis atitinka Dekretą. Vertinant Dekrete išdėstytą poziciją, akivaizdu, kad ji prieštarauja ne tik 2010-06-30 įstatymo siūlymui (dėl to ir buvo priimtas Dekretas), bet ir šio Aiškinamajame rašte išdėstytam siekiui (tikslui) įtvirtinti „patikrinamuosius“ veiksmus arba, kitaip „iki ikiteismini“ tyrimą, kurio metu, atliekant proceso veiksmus ir renkant įrodymus, būtų „įsitikinama nusikalstamos veikos požymių buvimu“.

Antra, „patikrinamųjų“ veiksmų atlikimas aiškiai neatitinka baudžiamojo teisinio reguliavimo ir teisėtumo principo. Tai, kad „patikrinamieji“ veiksmai prieštarauja BPK 166 straipsnyje nustatytam teisiniam reguliavimui, yra išsamiai pagrindęs P. Kuconis⁴⁵. Pritariant P. Kuconio pozicijai, papildomai pažymėtina, kad įrodymų rinkimui baudžiamojo proceso įstatymas kelia tam tikrus reikalavimus, vienas iš jų – teisėtumo (BPK 20 str. 1 d., 4 d.). Pagal kokias teises taisykles dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo, t. y. „nesuaktyvinus“ baudžiamojo proceso, turėtų būti atliekami BPK 168 straipsnio 1 dalyje nurodyti proceso veiksmai, nėra visiškai aišku. Jeigu pagal BPK nustatytas atitinkamo proceso veiksmo taisykles, tada nesuprantama, kodėl tie veiksmai negalėtų būti atliekami pradėjus ikiteisminį tyrimą. Bet kuriuo atveju, renkant įrodymus, neaiškumų dėl vieno ar kito veiksmo teisėtumo neturi kilti, nes tai gali lemti įrodymų nepatikimumą arba asmens teisių (laisvių) pažeidimą, atitinkamai – įrodymų neleistinumą. Todėl tiek, kiek BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatyti patikslinamieji veiksmai naudojami kaip įrodymų rinkimo veiksmai, jie neatitinka teisėtumo reikalavimo, atitinkamai – pažeidžia įrodymų rinkimo leistinumą (BPK 20 str. 1 d., 4 d.)⁴⁶.

Trečia, „patikrinamieji“ veiksmai gana akivaizdžiai prieštarauja BPK 168 straipsnio 1 dalies pirmam sakiniui. Jeigu tyrėjui (prokurorui) kyla abejonė, buvo ar ne viena ar kita skunde nurodyta faktinė aplinkybė, vadinasi, ji nėra akivaizdžiai neteisinga. Tokiu atveju turėtų būti ne atliekamas „iki ikiteisminis tyrimas“, o pradedamas ikiteisminis tyrimas ir tiriama skunde nurodyta veika – atliekami reikalingi proceso veiksmai, renkami įrodymai.

Taigi dabartinis teisinis reguliavimas nesuteikia teisės subjektams, sprendžiantiems dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, atlikti proceso veiksmų, kuriais būtų renkami įrodymai, o jais būtų remiamasi tikrinant žinomas (sužinotas) nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ar nustatant naujas. Kitaip tariant, įrodymų teisė nepradėjus ikiteisminio tyrimo neveikia (netaikoma).

Tai, be kita ko, reiškia, kad patikslinamaisiais veiksmais nėra nustatomas pareiškėjo, kaip skunde nurodomų nusikalstamų veikų faktinių aplinkybių šaltinio, patikimumas. Todėl negali būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tuo pagrindu, kad pareiškėjas negali nurodyti, iš kur sužinojo apie skunde nurodomas nusikalstamos veikos faktines aplinkybes. Be abejo, ikiteisminio tyrimo metu nustatčius, kad skundas yra melagingas arba pareiškėjas melagingai įskundė nekaltą asmenį, turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 235 ar 236 straipsnį.

Taigi pagal dabartinį teisinį reguliavimą, sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, gali būti atliekami ne „patikrinamieji“, o tik patikslinamieji (patikslinančio pobūdžio) veiksmai, nurodyti BPK 168 straipsnio 1 dalyje, kuriais būtų padarytos tikslesnės (aiškesnės, labiau suprantamos) skunde neaiškiai nurodytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės⁴⁷ arba nenurodytos faktinės aplinkybės,

⁴⁵ KUONIS, P. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo <...>, p. 473–478. P. Kuconis, tiesa, daro griežtesnę išvadą – kad BPK 168 straipsnio 1 dalies 2 sakinyje apskritai (visa apimtimi) neatitinka BPK 166 straipsnio reguliavimo, vis dėlto šią poziciją, panašu, iš esmės pagrindžia sukritikuodamas „patikrinamųjų“ veiksmų koncepciją.

⁴⁶ Apie įrodymų leistinumą išskyrimą į įrodymų rinkimo leistinumą ir įrodymų naudojimo neleistinumą – žr.: JUO-ZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumai Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius, 2012, p. 97–119.

⁴⁷ Plg. žr. Rekomendacijų 83 p.

kurios turi reikšmės sprendžiant dėl veikos kvalifikavimo pagal baudžiamąjį įstatymą (pavyzdžiui, skunde aprašomi pareigūnų galimai neteisėti veiksmai ir nurodoma, kad jais pareiškėjui padaryta žala, tačiau kuo pasireiškė žala – nenurodoma; tokiu atveju pareiškėjo gali būti pareikalauta nurodyti, kuo pasireiškė žala; tačiau negali būti pareikalauta ją įrodyti).

Pažymėtina, kad nurodyta argumentacija dėl patikslinamųjų veiksmy sampratos siekta tik pagrįsti poziciją, kad įstatymų leidėjas niekada nėra legalizavęs „patikrinamųjų“ veiksmy koncepcijos. Tačiau visiškai pritarina autorių pozicijai⁴⁸, kad nėra jokio racionalaus pagrindimo, kodėl visi BPK 168 straipsnio 1 dalyje nurodyti veiksmai negalėtų (neturėtų) būti atliekami pradėjus ikiteisminį tyrimą, tokiu būdu išvengiant prieštaravimo BPK 166 straipsnio reguliavimui ir apskritai teisėtumo principui.

Tokios išvados dėl nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikėtinumo (minimalus tikėtinumas) ir pakankamumo (minimalus kiekis faktinių aplinkybių) bei įrodymų teisės netaikymo sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo gali kelti klausimą, ar dėl kiekvieno „įtartino fakto“ teisėsaugos institucijos turėtų pradėti ikiteisminį tyrimą. Tačiau šį klausimą galima kelti ir kitaip – o kodėl gi ne, jeigu tas faktas sudaro pagrindą įtarti, kad padaryta nusikalstama veika. Didžioji dalis kritikos 2003-05-01 įsigaliojusio BPK 168 straipsnio 1 daliai buvo susijusi su nepritarimu tokiai ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo sampratai. Tačiau detaliau paanalizavus šią kritiką matyti, kad „blogybės“ yra arba deklaratyviai nurodomos, arba jų egzistavimas niekaip nesusijęs su ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo samprata. Pagrindinius kritikų argumentus galima suskirstyti į dvi grupes: 1) teisių (laisvių) pažeidimas ir 2) ekonomiškumas. Dėl kiekvienos iš jų trumpai pasisakytina.

Dėl pirmosios grupės (teisių, laisvių pažeidimo) – kai kurių autorių teigimu, ikiteisminio tyrimo pradėjimas pažeidžia⁴⁹ arba gali pažeisti⁵⁰ asmenų teises. Pozicijos, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas gali pažeisti žmogaus teises, atspindžių galima rasti ir teismų sprendimuose⁵¹. Tačiau tai postuluo-dami, nei doktrina, nei teismai, deja, bet nenurodo, kokių asmenų ir kokios teisės (gali būti) pažeidžia-mos vien tuo juridiniu faktu, kad pradėtas ikiteisminis tyrimas. Šiuo požiūriu pozicija yra deklaratyvi. Analizuojant autorių pateikiamus pavyzdžius, vis dėlto matyti, kad jų nurodomi asmenų teisių (laisvių) pažeidimai siejami ne su ikiteisminio tyrimo pradėjimu, bet su konkrečiais proceso veiksmais. Antai, P. Ancelis rašo: „Žmonėms pateikiami įtarimai, jie apklausiami, atliekamos revizijos, ekspertizės, o paskui bylos tyliai nutraukiamos, dažnai užmirštant net atsiprašyti“⁵²; „<...> nekalbant apie numanomus žmogaus teisių pažeidimus, be reikalo atliekamas kratas, sulaikymus ir taikant kitokias asmenų teises ir laisves ribojančias procesines priemones ir veiksmus“⁵³. Arba štai, Ž. Mišeikis teigia: „Šiuo metu net ir dėl menkiausios informacijos <...> galima pradėti ikiteisminį tyrimą ir taikyti visas procesines prievartos priemones. Atsižvelgiant į sumenkusį tyrimų profesinį pasirengimą, patirtį, su-daromos pagrįstos prielaidos, taikant procesines prievartos priemones ikiteisminio tyrimo pradžioje, pažeisti žmogaus teises ir laisves“⁵⁴. Vertinant šiuos (ir kitus panašius) teiginius pažymėtina:

⁴⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė* <...>, p. 307; KUČONIS, P. *Ikiteisminio tyrimo pradėjimo* <...>, p. 476.

⁴⁹ Pvz., ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas* <...>, p. 130.

⁵⁰ Pvz., MIŠEIKIS, Ž. *Ikiteisminio tyrimo pradėjimas* <...>, p. 50.

⁵¹ „<...> proceso pradėjimas nesant tam pagrindo galėtų būti vertinamas kaip neleistas žmogaus teisių varžymas <...>“, „<...> priešingu atveju ikiteisminio tyrimo vykdymas taptų beprasmiškas <...>, o tam tikrais atvejais ir galėtų būti vertinamas kaip neteisėtas asmens teisių suvaržymas“ – Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-80-185/2016; Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. liepos 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-977-317/2016.

⁵² Pvz., ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas* <...>, p. 132.

⁵³ ANCELIS, P. *Procesinių funkcijų esmė* <...>, p. 115.

⁵⁴ MIŠEIKIS, Ž. *Ikiteisminio tyrimo pradėjimas* <...>, p. 51.

Pirma, susidaro įspūdis, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas suteikia teisę pareigūnams elgtis „bet kaip“ („be reikalo atlikti kratas“, „nereikalingus proceso veiksmus“, ect.). Tačiau kuo remiantis tai teigiama, neaišku⁵⁵. Tokia pozicija yra aiškiai nepagrįsta, ji hiperbolizuoja ikiteisminio tyrimo pradėjimo svarbą ir suteikia jam tokią reikšmę, kokios jis neturi. Bet kokie proceso veiksmai, kuriais varžomos asmens teisės (laisvės), ypač proceso prievartos priemonės, privalo būti taikomos laikantis teisėtumo ir proporcingumo reikalavimų⁵⁶. Dėl proceso prievartos priemonių atskirai pažymėtina, kad jų taikymas teisinėje valstybėje turi savo pagrindus ir sąlygas, numatytus baudžiamojo proceso įstatyme. Ir ikiteisminio tyrimo pradėjimas ne sudaro prielaidų pažeisti šiuos reikalavimus, o priešingai – užtikrina jų laikymąsi⁵⁷. O jeigu pareigūnas nesilaiko šių reikalavimų (pvz., taiko proceso prievartos priemonę nesant įstatyminio pagrindo ar pažeisdamas proporcingumo principą), jis veikia *contra legem*, o tai gali sukelti tiek procesinius teisinius padarinius (pvz., įrodymų neleistinumą), tiek kitokio pobūdžio teisinius padarinius (pvz., civilinę, drausminę ar kitokią atsakomybę). Juo labiau pareigūnų neteisėti veiksmai negali būti pagrindas nepradėti ikiteisminio tyrimo – nėra jokio prasminio pareigūnų neteisėtų veiksmų kokiomis nors kitomis situacijomis (*in abstracto*) ir konkrečios situacijos, dėl kurios sprendžiama, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, ir imtis baudžiamosios teisiųjų gėrių apsaugos, ryšio. Taigi, jeigu šiuo aspektu ir būtų galima įžvelgti kokią nors problemą, tai ji turėtų būti siejama ne su ikiteisminio tyrimo pradėjimu *per se*, o su visiškai kitais dalykais, pavyzdžiui, pareigūnų kvalifikacija.

Antra, dėl argumentų, kurie siejami su asmeniu, prieš kurį nukreiptas procesas, – įtariamuoju, papildomai (be to, kas pirmiau nurodyta) pažymėtina, kad šiuo aspektu ignoruojama tai, jog įtarimas turi du lygmenis – dalykinį (lot. *in rem*) ir asmeninį (lot. *in personam*)⁵⁸. Ikitiesminis tyrimas visada yra pirmiausiai dėl įtarimo *in rem* aspektu, t. y. dėl padarytos nusikalstamos veikos ir siekiant ją atskleisti (ikiteisminio tyrimo dalykas). Laiko požiūriu įtarimas *in rem* ir *in personam* aspektu gali sutapti (pavyzdžiui, pateikiamas skundas prieš konkretų asmenį). Tačiau, pradėjus ikiteisminį tyrimą, įtarimas *in personam* aspektu turėtų būti kruopščiai patikrinimas, jeigu reikia – ir atliekant proceso veiksmus, ir tik ikiteisminio tyrimo pareigūnui (prokurorui) įsitikinus, kad yra pakankamas pagrindas įtarti, jog konkretus asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką, atlikti būtinus proceso veiksmus – šaukti į apklausą, taikyti proceso prievartos priemones ir kt. Ir visa tai daryti vėlgį laikantis teisėtumo ir proporcingumo reikalavimų.

In sum ikiteisminio tyrimo pradėjimas savaime jokių asmenų jokių teisių nepažeidžia ir dėl to negali sukelti jokių neigiamų teisiųjų padarinių.

Pažymėtina, kad autoriai pagrįstai nurodo, jog tam tikrais atvejais asmeniui gali būti daroma žala (paprastai neturtinė) dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo žiniasklaidoje⁵⁹. Iš tiesų kartais sudėtinga pateisinti, kodėl žiniasklaidoje yra pavištinamas vienas ar kitas ikiteisminio tyrimo pradėjimo faktas, kodėl žiniasklaidos atstovai dalyvauja atliekant proceso veiksmus (pvz., sulaukiant), kodėl pranešama apie „susijusius“ asmenis, nors jie dar neturi jokio statuso arba apklausti tik kaip liudytojai (kad ir pagal BPK 80 str. 1 p., 82 str. 3 d.) ir pan. Vis dėlto šios problemos nėra nulemtos ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratos ir sietinos su ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro ikiteisminio tyrimo duomenų disponavimo (atskleidimo žiniasklaidai) pagrįstumu (teisėtumu) bei žiniasklaidos teisiniu reguliavimu.

⁵⁵ Plg. žr. KUCONIS, P. Ikitiesminio tyrimo pradėjimo <...>, p. 467.

⁵⁶ Plačiau žr. GODA, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 1998, nr. 32, p. 58–59; MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos <...>, p. 181.

⁵⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė* <...>, p. 307; KUCONIS, P. Ikitiesminio tyrimo pradėjimo <...>, p. 462 ir toliau; Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto <...>“.

⁵⁸ Apie tai išsamiai: MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata*. Vilnius, 2008, p. 253–340.

⁵⁹ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikitiesminis etapas* <...>, p. 130; MIŠEIKIS, Ž. Ikitiesminio tyrimo pradėjimas <...>, p. 50.

Dėl antros grupės (ekonomiškumo) – kai kurių autorių teigimu, „nepagrįstai“ pradėjus ikiteisminį tyrimą „be reikalo gaištamas pareigūnų laikas“, „eikvojamos lėšos“, „netiriamos „realios“ nusikalstamos veikos“ ir pan.⁶⁰. Tokios pozicijos atspindžių galima rasti ir teismų praktikoje⁶¹. Tačiau ir ši pozicija yra nepagrįsta. Į tai jau yra atkreipęs dėmesį P. Kuconis, retoriškai klausdamas, „kodėl „patikrinamųjų“ veiksmų atlikimas ir atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą yra normali, įprastinė ikiteisminio tyrimo pareigūno veikla, o tie patys veiksmai pradėjus ikiteisminį tyrimą ir ikiteisminio tyrimo nutraukimas jau yra „neterminuotas laiko ir priemonių švaistymas“⁶². Prisidedant prie šio retorinio klausimo pažymėtina, kad iš legalumo principo, kuris įkūnija minėtą konstitucinę priedermę ginti visuomenę ir kiekvieną asmenį nuo nusikalstamų veikų, perspektyvos šis – ekonominis – argumentas neturi galios. Nusikalstamos veikos yra diferencijuojamos pagal sunkumą, tačiau jų tyrimas (atskleidimas) – ne. Įstatymas nenustato diskrecijos pareigūnui nuspręsti, vieną nusikalstamą veiką tirti (dėl jos pradėti ikiteisminį tyrimą), o kitos – ne. Tokia diferenciacija neturi jokio norminio pagrindo ir prieštarauja ne tik legalumo ir teisėtumo principams, bet ir apskritai baudžiamojo proceso paskirčiai⁶³. Be to, žvelgiant iš praktinės pusės (pareigūno perspektyvos), ekonomiškumo argumento taikymas atrodo gana paradoksaliai: pareigūnas mąsto – štai šią veiką tirsiu, nes pagrobtas didelės vertės turtas, ir numatau, kad tam nereikės daug laiko ir išteklių; o štai šios netirsiu, nes apgaule įgytas turtas nėra didelės vertės (pvz., 9 000 eurų), ir numatau, kad ištirti veiką reikės daug laiko ir išteklių (daryti kratas, atlikti objekto tyrimą ir kt.). Akivaizdu, kad pastaruoju atveju, nesant tam jokio norminio pagrindo ir iš esmės jokio racionalaus pagrindimo (juk matematiškai ekonomiškumo skaičiavimas ir pasvėrimas neatliekamas), pareigūnas nevykdo įstatyminės pareigos (BPK 2 str.), o asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, lieka be baudžiamosios teisinės apsaugos⁶⁴.

Teisės literatūroje nurodomos problemos, siejamos su ekonomiškumo argumentais, manytina, gali ir turėtų būti sprendžiamos kitais būdais (ne nepagrįstai siaurinant ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialųjį pagrindą): skiriant didesnę finansavimą, didinant pareigūnų skaičių ir keliant jų kvalifikaciją, galbūt plečiant tikslingumo principo taikymą, dekriminalizuojant kai kurias veikas ir kt.

In sum, nei asmenų teisių (laisvių) pažeidimo, nei ekonomiškumo argumentai nepateisina restriktivaus ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialiojo pagrindo aiškinimo (sampratos).

Apibendrinant darytina pagrindinė išvada, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo būtinas ir pakankamas materialusis pagrindas yra konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis pagrįstas įtarimas, kad yra padaryta nusikalstama veika (pradinis įtarimas); ikiteisminis tyrimas pradėdamas esant minimalaus tikėtumo ir minimaliam kiekiui nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių.

⁶⁰ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas* <...>, p. 130. Ten pat, p. 51.

⁶¹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. liepos 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-977-317/2016 ir kt.

⁶² KUONIS, P. *Ikiteisminio tyrimo pradėjimo* <...>, p. 467.

⁶³ Dėl tų pačių priežasčių abejotinas ir Policijoje atliekamų ikiteisminių tyrimų prioritetų nustatymo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2014 m. gruodžio 8 d. įsakymu Nr. I-270/5-V-1061 ([interaktyvus. Žiūrėta 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.pdf>), teisėtumas. Kadangi šio straipsnio dalykas yra ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas, plačiau šis įsakymas neanalizuojamas.

⁶⁴ Ekonomiškumo argumentų kontekste pažymėtina, kad dažnai teisinėje praktikoje vartojama tokia formuluočių: „baudžiamasis procesas yra tikslingas tik tuomet, kai jį pradėjus bei tęsiant yra manoma, kad bus išaiškinta padaryta nusikalstama veika ir baudžiamojon atsakomybėn patrauktas ją padaręs asmuo.“ Ši formuluočių kaip argumentas, manytina, nenaudotina. Jeigu ja turima omeny tai, kad *a priori* aišku, jog nėra nusikalstamos veikos sudėties, tai konkrečiai ir turėtų būti teigiama nutarime (nutartyje). Dabar praktikoje šis universalus „argumentas“, panašu, naudojamas pateisinti atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą, kai nėra išteklių (finansinių, žmogiškųjų, etc.), noro, motyvacijos ir pan., tirti nusikalstamą veiką.

2. Ikitėisminio tyrimo pradėjimo materialiojo pagrindo aiškinimas ir taikymas teismų praktikoje

Analizuojant teismų praktiką, kurioje kyla ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo aiškinimo ir taikymo klausimas, visų pirma dėmesį atkreipia dažnas nekorektiškas teisės sąvokų vartojimas, kai neaišku, koks yra vartojamų sąvokų turinys, arba kai į jas kaip į argumentus įdedama tai, ko jos neturi.

Antai, ne viename sprendime galima rasti teiginį, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas turi remtis „ne subjektyviu situacijos įvertinimu, o tik esant objektyvioms aplinkybėms, rodančioms, kad buvo įvykdyta nusikalstama veika“⁶⁵. Vertinant šį teiginį, kyla klausimas, o kas tos „objektyvios aplinkybės“ (jeigu yra „objektyvios aplinkybės“, tai lyg turėtų būti ir „subjektyvios aplinkybės“). Pažymėtina, kad doktrina faktinių aplinkybių neskirsto į „objektyvias“ ir „subjektyvias“. Jeigu ši sąvoka vartojama siekiant pabrėžti paaiškėjusių nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikrumą, tokiu atveju kyla klausimas, kas ir kuo remdamasis konstatuoja, kad viena ar kita faktinė aplinkybė tikrai egzistavo. Sprendžiant, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, užtenka mažiausio laipsnio (minimalaus) faktinių aplinkybių tikėtumo. O tai, kaip vieną ar kitą faktinę situaciją „subjektyviai“ vertina skundo pareiškėjas, neturi jokios reikšmės sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo – subjektas, turintis teisę spręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, *ex officio* atlieka preliminarų veikos teisinį vertinimą (kvalifikavimą), ir ikiteisminio tyrimo nepradeda nustatęs BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatytus pagrindus⁶⁶. Todėl tokia formuluoė yra nekorektiška, klaidinama ir dėl to nevertotina.

Arba ne viename sprendime galima rasti, kad skunde nurodytos faktinės aplinkybės nėra pagrįstos „objektyviais duomenimis“⁶⁷. Dėl šios sąvokos vėlgi kyla klausimas, o kas gi tie „objektyvūs duomenys“⁶⁸. Doktrina neskirsto įrodymų į „subjektyvius“ ir „objektyvius“. Jeigu šiuo atveju turima omeny materialūs objektai (daiktai, dokumentai), tada neaišku, koku pagrindu iš visų įrodymų, įskaitant ir asmeninius (pvz., parodymus), išskiriami būtent jie. Jeigu ši sąvoka vartojama siekiant pabrėžti įrodymų patikimumą, tada būtent ši sąvoka ir turėtų būti vartojama. Tačiau įrodymų teisė sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo netaikoma, todėl įrodymų patikimumas netikrinamas.

Be abejo, taip pat derėtų vengti emociniu pagrindu parentų argumentų, pavyzdžiui, „pareiškėjas siekia pradėti ikiteisminį tyrimą“, „pageidauja kriminalizuoti kitos sandorio šalies veiksmus“ ir pan. Tokio pobūdžio teiginiai, skirti asmeniui, neturi jokio argumentacinio krūvio. Subjektas, sprendžiantis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, manytina, turėtų atsiriboti nuo tokio (ar panašaus) pobūdžio argumentų (net jeigu ir pareiškėjas to nesugeba) ir vertinti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindą pagal įstatymo reikalavimus.

Vis dėlto nekorektiškas sąvokų vartojimas nėra pagrindinė problema (nors tai, be abejo, slepia gilesnius dalykus). Kur kas rimtesnė problema yra *contra legem* įrodinėjimo taisyklių (įrodymų teisės) taikymas sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Teisinėje praktikoje labai gausu pavyzdžių, kai subjektas, turintis teisę spręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo (arba nagrinėjantis skundus dėl

⁶⁵ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-80-185/2016; Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1377-487/2015 ir kt.

⁶⁶ Rekomendacijų 47 punkto nuostata, nustatanti atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą tada, kai „pareiškėjo skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti požymiai veikos, kurią pareiškėjas klaidingai vertina kaip nusikalstamą“, manytina, yra klaidinanti ir nenaudotina kaip argumentas sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

⁶⁷ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-339-312/2013; Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugsėjo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-300-350/2016.

⁶⁸ Kai kuriuose sprendimuose dar teigiama „objektyviai nepatvirtinantys“ (pvz., Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1023-628/2014) – vienodai blogai kaip ir „objektyvūs duomenys“.

atsisakymo), kelia reikalavimą pagrįsti faktines aplinkybes įrodymais. Maža to, keliami reikalavimai patiems įrodymams ir jų vertinimui. Antai, vienoje iš nutarčių teismas nurodė: „pareiškėjas nepateikia jokios *objektyvios informacijos* (kursyvas – A. J.) apie kokius nors jo nurodomų asmenų veiksmus, kurie leistų pagrįstai įtarti buvus padarytą vieną ar kitą nusikalstamas veikas <...>. Jokiam baudžiamojamajam proceso etape negali būti vadovaujama kaltumo prezumpcija, todėl pareiškėjas neteisingai teigia, jog sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo jį pradėti nesprenžžiama dėl *duomenų pakankamumo ir patikimumo* (kursyvas – A. J.). Dėl civilinio pobūdžio susitarimų nevykdymo žala patyrusio asmens ir jo atstovo pageidavimas kriminalizuoti kitos sandorio šalies veiksmus neįpareigoja ikiteisminio tyrimo subjektų būtinai pradėti ikiteisminį tyrimą, jei nepateikta *objektyvių duomenų*, rodančių, jog realiai galėjo būti padaryta viena ar kelios veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojamą nusižengimo požymių“⁶⁹. Kitoje nutartyje „Apygardos teismas atkreipia dėmesį ir į tai, kad duomenų rinkimas negali tęstis be galo, privalu vadovautis *duomenų pakankamumo* (kursyvas – A. J.), protingumo, ekonomiškumo, efektyvumo principais. Nagrinėjamu atveju pareiškėjos skunde dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo nurodytos aplinkybės buvo patikrintos, tačiau jos nepasitvirtino, o gautų duomenų *visiškai pakanka* pagrįstam sprendimui priimti (kursyvas – A. J.)“⁷⁰.

Vertinant tokią praktiką, susidaro įspūdis, kad teisėsaugos subjektai ikiteisminiam tyrimui pradėti (paprastai – skundai) kelia tokius pačius reikalavimus kaip apkaltinamajam nuosprendžiui – tam, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas, virš pagrįstos abejonės patikimais įrodymais įrodytas asmens dalyvavimas darant nusikalstamą veiką ir kaltę. Tačiau tokia procesinė laikysena yra ydinga, neatitinkanti nei baudžiamojamajam proceso teisinio reguliavimo, nei doktrinos. Faktinių aplinkybių akivaizdus neteisėtumo konstatavimas nereikalauja pagrindimo įrodymais, todėl įrodymų teisė sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, minėta, neveikia (netaikoma). Kitoks aiškinimas reikštų ne tik baudžiamojamajam proceso paskirties ir legalumo principo, bet ir įrodinėjimo naštos (lot. *onus probandi*) taisyklių pažeidimą. Visuotinai pripažįstama (neinvestuojama), kad įrodinėjimo pareigą baudžiamajame procese turi teisėsaugos institucijos (ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras, teismas) ir jos neturi nei nukentėjusysis, nei kitas asmuo, pateikiantis skundą. Todėl teisinėje praktikoje, kartais ir tiesiai, nurodomas argumentas, kad „pareiškėjas įrodinėjimo našta siekia perkelti ikiteisminio tyrimo institucijoms, kurios baudžiamajame procese privalėtų pačios rinkti įrodymus“, yra nepagrįstas (neteisėtas) ir nenaudotinas. Jeigu kartu su skundu ir yra pateikiami kokie nors įrodymai, pareiškėjo vertinimu pagrindžiantys kokias nors faktines aplinkybes, pavyzdžiui, dokumentai, jie neturėtų būti analizuojami (vertinami) pagal įrodymų vertinimo taisykles. Negali būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tuo pagrindu, kad pateikti įrodymai yra neleistini, nepatikimi, „nepatikrinti“, „nepatvirtinti“ ar kaip nors kitaip ydingi, arba kad, įvertinus pateiktus įrodymus, kiemo nors vertinimu, jų nepakanka pagrįsti skunde nurodytą nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į du skirtingus dalykus, kurie teisinėje praktikoje dažnai neatskiriami (painiojami) – tai nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių aprašymas (nurodymas) ir jų įrodymas (pagrindimas įrodymais). Jeigu nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės yra neiškiai nurodytos arba, pavyzdžiui, skunde nurodomas tik nusikalstamos veikos požymis, tačiau nenurodoma, kokiomis faktinėmis aplinkybėmis jis pasireiškė, tokiu atveju gali būti atliekami patikslinamieji veiksmai ir tos faktinės aplinkybės išsiaiškinamos. Tačiau jeigu nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės yra aiškios⁷¹, negali būti keliamas reikalavimas jas įrodyti. Antai vienoje iš nutarčių teismas

⁶⁹ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. liepos 5 d. nutartis.

⁷⁰ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1S-80-185/2016.

⁷¹ Pažymėtina, kad čia vartojama sąvoka „aiškios“ reiškia ne tikrumą (įrodytą egzistavimą), o pažintinį aiškumą – kas, kur, kada, kaip ir t. t. įvyko.

pažymėjo, kad „padaryta žala gali būti įvairaus pobūdžio, tačiau ją kaip „didelę“ turi įrodyti ją patyręs asmuo, o tam nepakanka skunde įrašyto teiginio apie neva patirtą didelę turtinę ir neturtinę žalą, kurią įrodančius duomenis pareiškėjas pateiks vėliau“⁷². Šiuo atveju, jeigu išties skunde nebuvo nurodyta, kaip, t. y. kokiomis konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis, pasireiškė turtinė ar neturtinė žala, turėjo būti atlikti patikslinamieji veiksmai. Vis dėlto iš argumentavimo labiau panašu, kad šiuo atveju *contra legem* buvo pareikalauta padarytą žalą pagrįsti įrodymais.

Pažymėtina, kad prielaidas tokiai praktikai (pagal kurią reikalaujama įrodyti faktines aplinkybes) sudaro ir Rekomendacijos. Pagal Rekomendacijų 47 punktą „Jei pareiškėjo skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti požymiai veikos, kurią pareiškėjas klaidingai vertina kaip nusikalstamą, nurodyta veika neatitinka visų būtinų konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymių ar išdėstyti deklaratyvaus turinio teiginiai, grindžiami ne faktiniais duomenimis, bet samprotavimais ar prielaidomis, sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priimamas BPK 168 straipsnyje nustatyta tvarka ir vienu ar keliais BPK 3 straipsnio 1 dalyje nustatytais pagrindais“. Jeigu ši nuostata būtų traktuojama taip, kad skunde nenurodytos (neaprašytos) konkrečios faktinės aplinkybės, kuriomis apibūdinama veika, kurią (veiką) pareigūnas galėtų preliminariai kvalifikuoti pagal vieną ar kitą BK straipsnį, tada problemų dėl atitikties BPK 168 straipsnio reikalavimams nekiltų. Tačiau, kaip matyti, teisinėje praktikoje ši nuostata traktuojama taip, kad skunde nurodytos faktinės aplinkybės privalo būti pagrįstos įrodymais⁷³. Toks aiškinimas yra neteisingas. Be abejo, įtarimas negali remtis prielaidomis, samprotavimais, tačiau, siekiant tai pabrėžti, pakanka nurodyti, kad įtarimas turi remtis konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis⁷⁴. Tačiau šiai sąvokai („konkrečios“) negali būti suteikta joks aspektas, susijęs su faktinių aplinkybių įrodymu (tikrumu, patikimumu, „patvirtinimu“ ir pan.); šis „konkretumas“ reiškia tik tai, kad faktinės aplinkybės, kuriomis pasireiškė nusikalstama veika, turi būti nurodytos (aprašytos), kad jas būtų galima kvalifikuoti pagal vieną ar kitą teisinį (nusikalstamos veikos sudėties) požymį.

Kitas probleminis aspektas, kurį praktikoje galima gana aiškiai identifikuoti, – BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatytų patikslinamųjų veiksmų nepagrįstas (neteisėtas) taikymas. Teisinėje praktikoje, galima teigti, „tvirtas pozicijas“ užėmė patikslinamųjų veiksmų naudojimas ne patikslinti skunde neiškiai nurodytas arba nenurodytas, tačiau tikėtina egzistuojančias ir turinčias reikšmės preliminariai veiką kvalifikuoti, faktines aplinkybes, bet jas „patikrinti“, t. y. jas patvirtinti arba paneigti („patikrinamieji“ veiksmai). Savo turiniu (esme) tokia veikla yra ne kas kita kaip įrodymų rinkimas, kuris, ne kartą minėta, yra svetimas sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Šiuo aspektu iškreiptą baudžiamąjį procesą gana vaizdžiai iliustruoja toks pavyzdys:

Sprendamas dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagal pareiškėjo skundą dėl vengimo apgaulė atsisakityti už įgytą turtą, apgaulingą buhalterinę apskaitą, pinigų pasisavinimą ir (ar) iššvaistymą, Vilniaus apygardos teismas 2012-06-26 nutartyje pažymėjo: „<...> nėra pagrindo teigti esant akivaizdu, jog nebuvo padaryta nusikalstama veika. Tuo verčia abejoti faktas, kad net nebuvo liudytojais apklausti M. M. ir R. K., nepadaryta šių asmenų ir V. J. G. akistata dėl 2007 m. rugsėjo 19 d. kasos išlaidų orderio Nr. 7 pasirašymo aplinkybių. Taip pat sutiktina su pareiškėjo skunde nurodyta aplinkybe, jog 2008 m. rugsėjo 1 d. avanso apyskaita, kurioje užfiksuota, jog M. M. buvo išduoti pinigai, t. y. 160 000,00 Lt, atsiskaitymui su V. J. G. ir 2007 m. lapkričio 1 d. avanso apyskaita Nr. 10, kurioje užfiksuota, jog R. K. buvo išduoti pinigai, t. y. 250 000,00 Lt, atsiskaitymui su V. J. G. neįrodo, kad pareiš-

⁷² Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-339-312/2013.

⁷³ Ir tai išties leidžia Rekomendacijų 47 punkto tekstas, nes sąvokos „deklaratyvus teiginys“, t. y. nepagrįstas įrodymais, „grindimas faktiniais duomenimis“, t. y. įrodymais, „prielaidos“, t. y. įrodymais nepagrįsti teiginiai, yra įrodymų teisės sąvokos.

⁷⁴ Plg. žr. ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht* <...>, S. 314.

kėjas šiuos pinigus gavo, dėl to iš UAB „M. m. r.“ ir iš M. M. bei R. K. turi būti pareikalauta pateikti minėtų sumų perdavimą pareiškėjui įrodančius dokumentus. Pažymėta, jog šiuo metu aukštesniojo teismo įvardinti veiksmai privalo būti atlikti, o reikalui esant, turi būti atlikti ir kiti, tyrimo veiksmai, tame tarpe ir UAB „M. m. r.“ bei UAB „M.“ ūkinės-finansinės veiklos tyrimas ir gauta specialisto išvada, ir tik po to priimtas sprendimas dėl tolimesnės bylos eigos“.

Nepaisant šios aiškios teismo pozicijos (ikiteisminis tyrimas privalo būti pradėtas ir atlikti nurodyti proceso veiksmai, surinkti įrodymai), toliau procesas dėl skundo buvo tęsiamas:

2012-07-18 kaip liudytojas apklaustas R. K.; 2012-07-21 papildomai apklaustas kaip liudytojas V. J. G., 2012-07-19 tyrėjas nutarimu atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą; 2012-09-03 nutarimu Vilniaus apygardos skyriaus prokuroras panaikino 2012-07-19 tyrėjo nutarimą; 2012-09-10 liudytojo papildomos apklausos metu buvo apklaustas R. K., pateikė jo patvirtintas kasos išlaidų orderių kopijas; 2012-09-11 liudytojo apklausos metu kaip liudytojas apklaustas bankroto administratoriaus UAB „D. p.“ vadovas G. V.; 2012-09-12 kaip liudytojas liudytojo apklausos metu apklaustas M. M.; 2012-09-19 liudytojo papildomos apklausos metu buvo apklaustas V. J. G.; 2012-11-05 nutarimu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą VPK valdybos tyrėjas atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą ir t. t., kol galiausiai Vilniaus apygardos teismas 2013-02-07 nutartimi panaikino atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą pakartodamas to paties teismo 2012-06-26 nutartyje nurodytus (neištaisytus) trūkumus⁷⁵.

Kaip matyti, šiuo atveju, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, apklausiami keturi asmenys, du iš jų papildomai, o vienas – du kartus papildomai, renkami kiti įrodymai, ir visa tai trunka kone vienerius metus. Toks „iki ikiteisminis tyrimas“, atliekamas neaišku pagal kokias taisykles (o dar neaiškiau – kodėl tie veiksmai negali būti atliekami pradėjus ikiteisminį tyrimą), aiškiai nedera ne tik su BPK 168 straipsnio 1 dalies faktinių aplinkybių akivaizdaus neteislingumo samprata, bet ir, kaip minėta, su legalumo principu bei baudžiamojo proceso paskirtimi.

Šiame („patikrinamųjų“ veiksmų) kontekste pažymėtina, kad teisinėje praktikoje pasitaiko atvejų (ir, berods, jų daugėja), kai sprendžiant, ar pradėti ikiteisminį tyrimą, apklausiami asmenys, kurių atžvilgiu paduoti skundai, arba jiems siunčiami paklausimai (pareikalavimai) dėl informacijos pateikimo. Tokia praktika yra aiškiai neteisėta. *Pirma*, BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatytas baigtinis sąrašas asmenų, iš kurių gali būti pareikalauta informacijos. Asmuo, kurio atžvilgiu inicijuojamas ikiteisminis tyrimas, nepatenka į šį sąrašą. Todėl apklausdamas ar užklauskamas tokį asmenį, pareigūnas veikia *contra legem*. *Antra*, sunkiai įsivaizduojama ne tik tai, pagal kokias taisykles būtų atliekama tokio asmens apklausa (liudytojo apklausos(?)), bet labiau tai, kaip tokios apklausos metu būtų užtikrinama savęs nekaltinimo privilegijos (lot. *nemo tenetur se ipsum accusare*, angl. *privilege against self-incrimination*) apsauga. Ar tokiam asmeniui būtų paaiškintas, pavyzdžiui, BPK 80 straipsnio 1 punktą, ir jeigu asmuo atsisakytų duoti paaiškinimus (parodymus), kaip tada ikiteisminio tyrimo pareigūnas turėtų elgtis, neaišku; dar labiau neaišku, kaip reiktų vertinti tokius paaiškinimus (parodymus) teisės į sąžiningą procesą kontekste. *Trečia*, tokia įstatymų leidėjo pozicija (dėl baigtinio sąrašo asmenų) nėra atsitiktinė, ji pagrįsta kriminalistine taktika ir logika – pareikalavus duomenų iš asmens, prieš kurį yra paduotas skundas, teisėsaugos institucija atskleidžia tiek patį tyrimo faktą, tiek pobūdį (pagal reikalaujamą pateikti informaciją), o tai gali iš esmės pakenkti veikai atskleisti (pvz., nuslepiančių įrodymus) ir apskritai gali neleisti pasiekti BPK 1 straipsnyje nustatytų proceso tikslų.

Galiausiai aptartinas teisinėje praktikoje itin aktualus probleminis aspektas, susijęs su baudžiamosios justicijos atskyrimu nuo kitų teisenų. Atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą dėl, pavyzdžiui, turtinio pobūdžio nusikalstamų veikų (sukčiavimas, turto pasisavinimas ir kt.), dažnai konstatuojama, kad tarp šalių susiklostė tik civiliniai teisiniai santykiai. Tačiau šiame etape, neatlikus jokio tyrimo,

⁷⁵ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-137-209/2013.

nuspręsti, kad asmens veikoje nebuvo, pvz., apgaulės, kuri pagal teismų praktiką sukčiavimo atveju gali pasireikšti labai įvairiai, paprastai tiesiog neįmanoma.

Antai skunde pareiškėjas nurodė, kad įmonės direktorius imdavo prekes, jas pasirašydavo įmonės vardu, tačiau tų prekių nei tinkamai apskaitė, nei už jas su pareiškėju atsiskaitė. Atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą prokuroras neįžvelgė sukčiavimo požymių ir konstatavo, kad tarp šalių susiklostė civiliniai teisiniai santykiai. Tokią prokuroro poziciją sukritikavo teismas, nurodydamas, kad: „<...> prokuroras neišsiaiškino, kur buvo panaudotos ir kam faktiškai atiteko UAB „(duomenys neskelbtini)“ pagal sąskaitas perduotos prekės, nesigilinta, ar šios prekės iš tiesų buvo panaudotos UAB „(duomenys neskelbtini)“ komercinėje ūkinėje veikloje, nes byloje yra duomenų, jog D. D. iš UAB „(duomenys neskelbtini)“ gautų prekių tinkamai neapskaitė. Prokuroras nesiėmė jokių priemonių išsiaiškinti, ar D. D. prekių įsigijimo momentu jau žinojo, kad UAB „(duomenys neskelbtini)“ bus likviduojama, ir ar jo veiksmai – prekių ir sąskaitų neapskaitymas įmonėje – nebuvo nulemti siekio sąmoningai sudaryti situaciją, kad nukentėjusysis negalėtų civilinėmis teisinėmis priemonėmis atkurti savo pažeistos teisės, arba toks pažeistų teisių gynimo būdas būtų esmingai pasunkintas. Akivaizdu, kad UAB „(duomenys neskelbtini)“ galimybės apginti savo pažeistas teises dėl D. D. veiksmų buvo itin apribotos – dėl sąskaitų neįtraukimo į balansą įmonė UAB „(duomenys neskelbtini)“ nebuvo įtraukta į bankrutuojančios UAB „(duomenys neskelbtini)“ kreditorių eilę, o šiuo metu įmonė jau yra likviduota. <...> prokuroras, atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą, nesiėmė priemonių nustatyti, ar D. D. veiksmuose nebuvo esminės apgaulės, t. y. ar jis, tardamasis dėl prekių pardavimo su UAB „(duomenys neskelbtini)“, pristatydamas savo įmonę kaip pirkėją, neiškraipė objektyvios tiesos, ar neturėjo tikslo suklaidinti UAB „(duomenys neskelbtini)“, ir ar taip nesielgė tyčia. Šių aplinkybių prokuroras neanalizavo, nevertino D. D. veiksmų įtakos UAB „(duomenys neskelbtini)“ apsispręsti dėl sandorių sudarymo ir prekių UAB „(duomenys neskelbtini)“ perdavimo“⁷⁶.

Be abejo, visi šie teismo nurodyti veiksmai turėtų būti atliekami pradėjus ikiteisminį tyrimą.

Deja, ne visais atvejais teismai laikosi tokios (pagrįstos, teisingos) ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratos. Štai pareiškėjas skunde nurodė, kad jis kaip fizinis asmuo paskolinių santykių pagrindu investavo į įmonės veiklą, perduodamas didelę sumą pinigų įmonės direktoriui, kuris perduotai pinigų sumai kaip garantą pareiškėjui išrašė vekselį. Pareiškėjo teigimu, įmonė sąmoningais (tyčiniiais) direktoriaus ir kitų asmenų veiksmais padaryta nevykdančia jokios veiklos (neturi darbuotojų, išregistruota kaip PVM mokėtoja, įstatymų nustatyta tvarka neteikia finansinių dokumentų VĮ Registrų centrai ir kt.) ir neturinčia jokio turto (nėra registruoto kilnojamojo ar nekilnojamojo turto, yra ilgalaikis didelės vertės turto areštas ir kt.), o pats įmonės direktorius – tyčia tapęs beturčiu (per Lietuvos antstolius jo atžvilgiu vykdoma apie 50 išieškojimo bylų, ilgalaikis didelės vertės turto areštas ir kt.), todėl, pareiškėjo vertinimu, jo turtinių teisių atkūrimas civilinės teisės priemonėmis yra neperspektyvus (neįmanomas), atitinkamai – nurodytų asmenų veikoje yra sukčiavimo sudėties požymių. Prokuroras šiuo atveju vėlgi neįžvelgė baudžiamųjų teisinių santykių ir atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą, nurodydamas, kad „tai <...> kad M. R. [įmonės direktorius] vengia mokėti skolą, tyčia tapo beturčiu nepagrįsta jokiais duomenimis. <...> Pareiškėjas faktą, kad M. R. yra sąmoningai tapęs beturčiu ir pan. grindžia tik subjektyvia nuomone, ar nebūtinai teisingai viešai pateikta informacija. Taip pat <...> kreditoriai turi teisę kreiptis dėl bankroto bylos procedūros inicijavimo“. Tokiai prokuroro pozicijai pritarė ir teismai, nurodydami, kad „<...> byloje surinktų duomenų nepakanka konstatuoti, kad taip M. R. veikė sąmoningai ir turėjo išankstinį tikslą paskolos negrąžinti. <...> Tokie pareiškėjo veiksmai, kai turėdamas visas galimybes kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka dėl skolos išieškojimo ar bankroto bylos iškėlimo UAB „(duomenys neskelbtini)“ šia teise nepasinaudojo, teismo vertinami neigiamai, nes akivaiz-

⁷⁶ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-211-557/2016.

du, kad pareiškėjas įrodinėjimo pareigą tiek dėl paskolintų pinigų grąžinimo, tiek dėl UAB „duomenys neskelbtini“ veiklos nemokumo, kuri civiliniame procese tektų jam, siekia perkelti ikiteisminio tyrimo institucijoms, kurios baudžiamajame procese privalėtų pačios rinkti įrodymus“⁷⁷.

Tokia procesinė laikysena, manytina, yra iš esmės ydinga. Ne tik dėl to, kad teisės saugos institucijos *contra legem* kelia reikalavimą kartu su skundu pateikti *pakankamai duomenų* vienam ar kitam požymiui konstatuoti (pažymėtina, kad šiuo požiūriu būtent teisės saugos institucijų vertinimas grindžiamas prielaidomis, spėliojimu, nes net nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir neatlikus jokių proceso veiksmų, konstatuoti, kad aiškiai nėra apgaulės, nėra jokio pagrindo). Bet šiuo atveju labiau dėl to, kad esant aiškiai nurodytoms faktinėms aplinkybėms dėl įmonės nemokumo ir įmonės direktoriaus beturtiškumo, pareiškėjas be visiškai jokios realios teisinės perspektyvos siunčiamas pradėti civilines bylas, konkrečiai – įmonės bankroto, kurios kainuos, truks ne vieną mėnesį ar net ne vienerius metus, ir kurios civilinių teisių atkūrimo požiūriu *a priori* akivaizdu neturi jokios perspektyvos. Tokios laikysenos rezultatas atrodo daugmaž taip: kriminalistinės taktikos atžvilgiu – praleidžiamas laikas, kai galima operatyviai rinkti įrodymus ir pasiekti baudžiamojo proceso tikslus; baudžiamosios teisės atžvilgiu – asmens, galbūt padariusio sunkų nusikaltimą, baudžiamumas nukeliamas į neribotą perspektyvą, tokiu būdu, be kita ko, rizikuojant nepasiekti bausmės tikslų; konstitucinių vertybių atžvilgiu – prarandamas visuomenės ir jos narių (ypač konkretaus asmens, nukentėjusio nuo nusikaltimo) pasitikėjimas baudžiamosios justicijos (teisės saugos institucijų) efektyvumu apsaugant teisinius gėrius, kuriuos gina baudžiamasis įstatymas, ir galiausiai pačia valstybe.

Tais atvejais, kai kyla baudžiamųjų teisinių santykių atskyrimo nuo kitų teisinių santykių (civilinių, drausminių ir kt.) klausimas, sunku rasti nutarimą (nutartį), kuriame, atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą, nevartojamas *ultima ratio* argumentas. Antai nutartyje teismas nurodo: „<...> baudžiamoji teisė yra paskutinė priemonė (*ultima ratio*), taikytina tik jeigu susiklostę teisiniai santykiai nėra reguliuojami kitomis teisinėmis priemonėmis arba asmens veikoje yra *aiškūs nusikalstamos veikos požymiai* (kursyvas – A. J.). Baudžiamoji atsakomybė įtvirtinama tik tada, kai neįmanoma kitomis socialinėmis, teisinėmis priemonėmis apginti teisinių gėrių, kurie yra pažeidžiami <...>“⁷⁸. Arba „<...> baudžiamasis procesas yra *ultima ratio* (išimtinio pobūdžio) priemonė, todėl turi būti pradedamas, tik *esant rimtam pagrindui bei nusikalstamos veikos sudėčiai* (kursyvas – A. J.)“⁷⁹. Nesigilinant į tai, kas yra tas „rimtas pagrindas“ ir kodėl turi būti „aiškūs nusikalstamos veikos požymiai“ (o ne priešingai, kaip nurodyta įstatyme – *aiškiai nėra* veikos, turinčios nusikalstamos veikos požymių; BPK 3 str. 1 d. 1 p., 168 str. 1 d.), pažymėtina, kad, sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, *ultima ratio* nenaudotinas. Nekyla jokių diskusijų dėl to, kad baudžiamoji atsakomybė *per se* yra griežčiausia priemonė, tačiau:

Pirma, baudžiamųjų teisinių santykių atskyrimas nuo kitų teisinių santykių (administracinės, drausminės, mokestinės, civilinės, kt.) yra sudėtingas procesas, nes tokio atskyrimo poreikis paprastai kyla tada, kai nėra aiški takoskyra tarp teisinių požymių, kurie dažnai yra gana abstraktūs, vertinamojo pobūdžio (pvz., didelė žala)⁸⁰. Tai savaime reiškia, kad ir veikos kvalifikavimo klausimas yra komplikotas. Šio klausimo neturėtų imtis pareigūnas, sprendžiantis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, kai nėra atliktas joks tyrimas (nepatikrintos žinomos faktinės aplinkybės, nenustatytos trūkstamos ir t. t.) ir teisiniai požymiai nėra patikimai aiškūs.

⁷⁷ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugpjūčio 4 d. nutartis.

⁷⁸ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-540-312/2013.

⁷⁹ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IS-1377-487/2015.

⁸⁰ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19(2), p. 715–738.

Antra, analizuojant procesinius sprendimus, kuriuose atsisakant pradėti ikiteisminių tyrimų naudojamas *ultima ratio* argumentas, susidaro įspūdis, kad užmiršamas vienas iš pagrindinių baudžiamosios teisės kanonų, kad baudžiamosios atsakomybės (vienintelis) pagrindas yra nusikalstamos veikos sudėtis (BK 2 str. 4 d.). Lygiai pamiršamas ir šiuo aspektu aktualus atsisakymo pradėti ikiteisminių tyrimų pagrindas – aiškus nusikalstamos veikos sudėties nebuvimas (BPK 3 str. 1 d. 1 p., 168 str. 1 d.). Taigi, jeigu konkrečiu atveju matyti, kad *aiškiai nėra*, pvz., „didelės žalos“, „apgaulės“ ar kitų teisinių požymių (nusikalstamos veikos požymių), – taip tiesiai ir turėtų būti konstatuojama ir minėtu pagrindu atsisakoma pradėti ikiteisminių tyrimų. Tačiau, nepradėjus ir neatlikus ikiteisminio tyrimo (proceso) veiksmų konstatuoti, kad aiškiai nėra vieno ar kito požymio, disponuojant ribota informacija, sunkiai įsivaizduojama. Bet kuriuo atveju *ultima ratio* argumentas šiuo aspektu *per se* neturi jokio papildomo argumentacinio krūvio, todėl sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo jis nenaudotinas.

Išvados

1. BPK 168 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „duomenys apie nusikalstamą veiką“ reiškia nusikalstamos veikos faktines aplinkybes.
2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo būtinas ir pakankamas materialusis pagrindas yra konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis pagrįstas įtarimas, kad yra padaryta nusikalstama veika (pradinis įtarimas).
3. Skunde (pranešime, pareiškime) nurodytos, taip pat kitaip sužinotos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės yra vertinamos tikėtinumo ir pakankamumo aspektais. Ikiteisminis tyrimas pradedamas esant minimalaus tikėtinumo ir minimaliam kiekiui nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių.
 - 3.1. Jeigu, neatlikus jokių proceso veiksmų, neatmestina bent kiek protinga tikimybė, kad nusikalstamos veikos faktinė aplinkybė egzistuoja (minimalus tikėtinumas), nėra pagrindo jos vertinti kaip akivaizdžiai neteisingos (BPK 168 str. 1 d.).
 - 3.2. Pradedant ikiteisminių tyrimų nebūtina žinoti apie nusikalstamos veikos visą faktinę sudėtį. Jeigu nėra žinoma viena ar kita nusikalstamos veikos faktinė aplinkybė, būtina preliminariai kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą (pagal vieną ar kitą BK straipsnį), tačiau neatmestina bent kiek protinga tikimybė, kad tokia faktinė aplinkybė gali egzistuoti (minimalus kiekis), nėra pagrindo konstatuoti, kad aiškiai nėra nusikalstamos veikos sudėties (BPK 3 str. 1 d. 1 p., 168 str. 1 d.).
4. Sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo įrodymų teisė neveikia (netaikoma): duomenys (įrodymai), galintys patvirtinti ar paneigti vieną ar kitą nusikalstamos veikos faktinę aplinkybę, nerenkami ir nevertinami, atitinkamai – nevertinamas turimų duomenų (įrodymų) leistinumas, patikimumas, nevertinama, ar jų pakanka pagrįsti nusikalstamos veikos faktines aplinkybes. BPK 168 straipsnio 1 dalies antrame sakinyje nurodyti proceso veiksmai, tiek kiek jie atliekami siekiant „patikrinti“ nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, t. y. surinkti įrodymus, patvirtinančius nurodytų faktinių aplinkybių tikrumą, ir (ar) įrodymus, kurių pagrindu būtų nustatytos „trūkstamos“ faktinės aplinkybės, apibūdinančios vieną ar kitą nusikalstamos veikos požymį, prieštarauja BPK 168 straipsnio 1 dalies 1 sakiniui ir neatitinka teisėtumo principo (įrodymų rinkimo leistinumo) (BPK 20 str. 1, 4 d.), legalumo principo (BPK 2 str.) bei baudžiamojo proceso paskirties (BPK 1 str.).
5. Sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo *ultima ratio* argumentas nenaudotinas. Tais atvejais, kai sprendžiama dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo teisės aiškinimo ir taikymo požiūriu sudėtingos nusikalstamos veikos sudėties, paprastai nekonstatuojamas aiškus nusikalstamos veikos sudėties nebuvimas (BPK 3 str. 1 d. 1 p., 168 str. 1 d.) ir ikiteisminis tyrimas pradedamas.

LITERATŪRA

Teisės aktai, jurisprudencija, kita susijusi medžiaga

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI-2234 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B8E4F16C815/hxVVzGWbGr>>.
4. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas, 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-965 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.AAC3F61596EE/TAIS_421822>.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. birželio 30 d. Nr. XI-975 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.378318?jfwid=-ji9gt251g>>.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2010 m. rugsėjo 21 d. Nr. XI-1014 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.72A530A7A725>>.
7. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo gražinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“, 2010 m. liepos 16 d. Nr. 1K-423 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8D07EFEAB15D>>.
8. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos 2008-08-11 įsakymu (2016-07-07 aktuali redakcija) [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a7e82cc0444211e6bd3bfefc575ccac4>>.
9. Policijoje atliekamų ikiteisminių tyrimų prioritetų nustatymo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2014 m. gruodžio 8 d. įsakymu Nr. I-270/5-V-1061 [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=pdf>.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 1-7.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 7-254.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 69-2798.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 15 straipsnio (2007 m. sausio 16 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta176/content>>.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta119/content>>.

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/tat101/content>>.

16. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 166, 168, 171, 176 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto ir Baudžiamojo kodekso 235 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto [interaktyvus. Žiūrėta: 2017-01-10]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.372715?jfwid=ji9gt276f>>.

17. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalgos išvadų 2 p. *Teismų praktika*, nr. 33, p. 403–448.

18. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugsėjo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-300-350/2016.

19. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. liepos 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-977-317/2016.

20. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-211-557/2016.

21. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-80-185/2016.

22. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1377-487/2015.

23. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1023-628/2014.

24. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. rugpjūčio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-654-318/2013.

25. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-540-312/2013.

26. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-339-312/2013.

27. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-137-209/2013.

28. Terminų žodynas. Prieiga per internetą: <http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/> [žiūrėta: 2017-01-10].

Specialioji literatūra

29. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. Antras papild. leid. [sudarytojas – V. Pavilonis]. Vilnius, 2001.

30. ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius, 2007.

31. ANCELIS, P. Procesinių funkcijų esmė ir suderinamumo problemos ikiteisminiame baudžiamajame procese. Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 105–134.

32. APANAŠIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980.

33. BURDA, R. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 149–156.

34. EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 9. Aufl. München, 2015.

35. FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19(2), p. 715–738.

36. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. 2-oji patais. ir papild. laida. Moksl. red. ir sud. G. Goda. Vilnius, 2011.

37. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius, 2003.

38. GODA, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys [vyr. moks. red. G. Švedas]. Vilnius, 2011, p. 369–394.

39. GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 70–83.
40. GODA, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 1998, nr. 32, p. 54–68.
41. GODA, G.; KUCONIS, P. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, nr. 4.
42. GRÜNWARD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993.
43. JUOZAPAVIČIUS A. Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius, 2014, p. 119–138.
44. JUOZAPAVIČIUS A. Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys*. Vilnius, 2012, p. 97–119.
45. KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Naujo Baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės. *Teisės problemos*, 1999, nr. 3, p. 5–18.
46. KLIUNKA, A.; BURDA, R. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76(68), p. 5–12.
47. KUCONIS, P. Ikteisminio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo jį pradėti teisinio reguliavimo probleminiai aspektai. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys [vyr. moks. red. G. Švedas]. Vilnius, 2012, p. 454–481.
48. KUKLIANSKIS, S. Ikteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67), p. 7–15.
49. KÜHNE, H. *Strafprozessrecht*. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts. 9. Aufl. Heidelberg, 2015.
50. MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas Lietuvos Respublikos Konstitucijos kontekste. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2012, p. 176–197.
51. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008.
52. MIŠEIKIS, Ž. Ikteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67(59), p. 46–53.
53. ROXIN, C.; SCHÜNEMANN, B. *Strafverfahrensrecht*. Ein Studienbuch. 28. Aufl. München, 2014.

MATERIAL GROUND FOR OPENING A PRE-TRIAL INVESTIGATION: THEORY AND PRACTICE

Audrius Juozapavičius

S u m m a r y

The subject of this article is to define the concept of material ground for opening (beginning) a pre-trial investigation, identify problems of legal regulation and practice, offer the solutions. Relying on constitutional jurisprudence, legal regulation and basic doctrine, the author criticises prevalent concept of a restrictive interpretation of material ground for opening a pre-trial investigation and the doctrine of so-called “verification” acts, as well as its practice. On the ground of scientific analysis, it is concluded, that the notion of “data of a criminal act” defined in Article 168 Para 1 of the CCP (Code of Criminal Process) means factual circumstances of a criminal act, hence necessary and sufficient material ground for opening a pre-trial investigation is a suspicion based on concrete factual circumstances of a criminal act that a criminal act has been committed (initial suspicion). While deciding to open pre-trial investigation, the law of evidence does not apply – all evidence are collected only after opening of a pre-trial investigation. Also it is concluded that while deciding to open a pre-trial investigation, the argument of *ultima ratio* is not applied and pre-trial investigation is commonly opened for difficult to interpret and apply criminal acts.

Įteikta 2017 m. kovo 25 d.

Priimta publikuoti 2017 m. gegužės 31 d.